

بیمه آثار فکری

آرین یحیی پور^۱، مهدی طالقان غفاری^۲

^۱ دانش آموخته دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری، مازندران، ایران.

^۲ دانش آموخته کارشناسی ارشد حقوق خصوصی دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.

نام نویسنده مسئول:

آرین یحیی پور

چکیده

اموال به جهت ارزش و اهمیتی که دارند همیشه در معرض خطر می باشند، انسان ها در زمان های گذشته جهت رهایی از این خطرات به مقوله مناسب و مفیدی تحت عنوان « بیمه دست پیدا کرده اند. بیمه اموال مادی و ملموس از زمان های دور وجود داشته است اما بیمه ی اموال فکری (معنوی) با توجه به اینکه به وجودش احساس نیاز می شود، به دلیل نوین بودن و قابل رویت نبودنش با مشکلات متعددی مواجه است؛ فقط چند کشور از جمله ایالت متحده امریکا، انگلستان و هند این نوع بیمه نامه را صادر می نمایند. در کشور ما نیز با توجه به روند رو به رشد تولیدات آثار فکری (هنری - ادبی و صنعتی) و همچنین جهت حمایت از صاحبان آثار فکری در زمینه بهره برداری و تجاری سازی آثارشان باید این نوع از بیمه نامه ها صادر شود. همچنین در کشور ما شرکت های بیمه هیچگونه آشنایی با این مقوله نداشته و تصور این موضوع برایشان دور از تصور است. نهایتاً به این نتیجه رسیده خواهد شد که آثار فکری قابلیت بیمه شدن را دارا می باشند.

واژگان کلیدی: حقوق مالکیت فکری، بیمه، سرقت ادبی، مؤلفان، مخترعان، بیمه دفاعی، بیمه تهاجمی.

مقدمه

امروزه در مبحث اموال، فقط به بعد مادی آن نمی توان تکیه کرد؛ بلکه اموال فکری نیز دارای ارزش و اهمیت فراوانی می باشند. اموال فکری بعنوان عنصر کلیدی، امروزه جایگاه بسیار مهمی را در شرکت ها و بازار تجاری به خود اختصاص داده است. صاحبان این اموال همچون صاحبان اموال مادی در صدد نگهداری و حفظ این آثار می باشند تا آن را از چنگال خطرات و تجاوز در امان نگه دارند. حق اختراع، علائم تجاری، طرح های صنعتی، موسیقی یک هنرمند، طرح یک طراح فیلم های سینمایی، شعر یک شاعر و سایر آثار فکری با اینکه بسیار ارزشمند می باشند، بسیار آسیب پذیرند و به آسانی ممکن است در معرض خطر قرار بگیرند یا به عبارتی «نقض» بشوند. بنابراین خطری که همواره شرکت ها و افراد ممکن است با آن روبرو شوند، نقض حقوق فکری است که به تبع آن هزینه تعقیب یا دفاع از دعوی را نیز به دنبال دارد. جهت مقابله با این خطر، راه های گوناگونی وجود دارد که مناسب ترین راه «بیمه کردن مال موضوع بیمه» است. در عقد بیمه با پرداخت حق بیمه که فقط قسمت کوچکی از خسارت حادثه احتمالی آینده است، تمامی خسارات جبران می شود. هنرمندان، مخترعان و مؤلفان آثار فکری جهت افزایش کارایی و بهبود بخشیدن به تولیدات فکری خود و مطمئن بودن از آینده کاری خود و مصون بودن آثارشان از هرگونه نقض، نیازمند یک جایگاه مطمئن می باشند تا با آرامش خاطر بدون هیچگونه نگرانی به کارشان بپردازند. خالقان این آثار دارای حقوقی هستند که منحصر به خود آنهاست که آن را «حقوق مالکیت معنوی» می نامند. مالکیت های معنوی دارای دو شاخه اصلی است، مالکیت صنعتی و مالکیت ادبی و هنری؛ مالکیت صنعتی خود نیز به شاخه های گوناگونی تقسیم می شود که می توان از «حق اختراع، علائم تجاری، طرح های صنعتی، نشانه های جغرافیایی، اسرار تجاری» نام برد. مالکیت ادبی هنری نیز مصادیق گوناگونی دارند که شامل حقوق ناشی از نقاشی، مجسمه سازی، آثار موسیقی و... می شود. همانگونه که بیان شد حقوق مالکیت معنوی نیز در معرض خطا و خطر هستند؛ سرقت، کپی برداری و تکثیر بدون اجازه، افشاء اسرار تجاری و قصور در حفظ و ثبت و تمدید این حقوق از جمله این خطراتند. بعنوان مثال مدتی پس از اعلام اختراع و تولید نای مصنوعی توسط محققان کشورمان در سال ۱۳۸۷، شنیده شد که این کار با ارزش در کشور سوییس کپی برداری شده و با عدم توجه به سایر مصادیق حقوق مالکیت فکری موجب شده تا کشور چین، برند فرش کاشان را به نام خود در مجامع بین المللی ثبت کند. تمامی این مسایل و مشکلات با شدت بیشتری در حوزه ی هنری دیده می شود، با اینکه در این زمینه قوانین متعددی وضع شده است اما کارآمد و موثر نبوده و در عمل شاهد حمایت شایسته ای از هنرمندان و مؤلفان نیستیم. این عدم یکپارچگی و ناهماهنگی از جمله مهمترین چالش های مهم در حوزه دارایی های فکری و معنوی است که سردرگمی مخترعان، مؤلفان و هنرمندان کشور را به دنبال داشته است. متأسفانه این نوع بیمه نامه فقط در برخی از کشورهای غربی وجود دارد و در کشور ما همانند بسیاری از مقوله های دیگر به این موضوع نیز آنگونه که شایسته است، پرداخته نشده است.

۱. حقوق مالکیت های فکری

یکی از مواردی که می تواند ضامن موفقیت اقتصادی و فناوری پژوهشگران و شرکت های دانش بنیان در عصر حاضر باشد، توجه به «حقوق مالکیت فکری و معنوی» است. حقوق مالکیت فکری، مفهوم حقوقی نوینی است که از فعالیت ها و آثار و محصولات فکری در زمینه های تجاری، علمی، ادبی و هنری حمایت می کند که امروزه بررسی ابعاد و ویژگی های منحصر به فرد آن جهت حمایت از آثار فکری از اهمیت بسیار بالایی در کشورهای مختلف برخوردار است.

حقوق مالکیت فکری و معنوی به مجموعه ای از قوانین و مقرراتی گفته می شود که از آثار ناشی از فکر، خلاقیت و ابتکار انسان حمایت کرده و در این زمینه تعدادی حقوق مادی محدود به زمان و حقوق معنوی دائمی به پدید آورنده آن اثر اعطاء می نماید، اصطلاح مالکیت فکری برای اولین بار در اکتبر ۱۸۴۵ در دادگاه ماساچوست در مورد قضیه ثبت اختراعات Davoll Brown و شرکای وی، مورد استفاده قرار گرفت.

خوشبختانه در سال های بعدی با تاسیس سازمان جهانی مالکیت فکری و معنوی (world intellectual property organization) در سال ۱۹۶۷ این اصطلاح بصورت رسمی بکار برده شد. (اصغری آقمشهدی، ۱۳۹۱، ص ۲۲) فرض اساسی در قانون مالکیت فکری بر این استوار است که اندیشه های خلاق انسانی زمانی شکوفا می شود که صاحبان حق انحصاری اثر از نظر مالی از کار خود بهره مند شوند و نسخه برداری های احتمالی در آینده از اثر خود را تحت کنترل داشته باشند. بنابراین حقوق مالکیت فکری، نقش مهمی در نوآوری دارد و سبب شکوفایی اندیشه های خلاق انسانی، توسعه تحقیقات، علم و فناوری و تجارت و آثار هنری با کیفیت و مناسب می شود. در حقیقت حقوق مالکیت معنوی حقوقی است که از اعماق ذهن انسان ناشی و جنبه ابتکاری داشته باشد، در عین حال موضوع آن اثر عینی نباشد؛ همچنین پس از ثبت اثر فکری قانون به مالک، ثبت کننده و کلیه اشخاص بهره بردار از آن اثر، حق استفاده انحصاری

برای مدت معینی را می دهد و آن اثر پس از آن دارای ارزش اقتصادی و قابلیت خرید و فروش خواهد بود. برای این حق بعضی از اساتید علم حقوق همانند نورالدین امامی از نام «مالکیت فکری» استفاده می کنند، چون منشاء این حقوق را فکر و اندیشه انسان می دانند اما برخی اساتید از جمله محمود یوسف وند واژه «مالکیت معنوی» را مناسب تر می دانند.

البته به نظر می رسد مالکیت معنوی صحیح تر باشد، چون همه جنبه های این حقوق مانند علامت تجاری و نشان جغرافیایی به طور مستقیم از فکر و اندیشه انسان ناشی نمی شود، اما وجه مشترک همه آنها مادی و ملموس آنهاست که در یک زیر مجموعه قرار داده شده اند. از سویی اموال مادی و قابل لمس، بوجود مالک آن وابسته نمی باشند به طوری که توسط مالک بوجود نیامده بلکه قبل از مالک، آن مال وجود داشته و شاید نیز در تملک شخص دیگری بوده، اما اموال معنوی وجود آن وابسته به وجود پدید آورنده آن است یعنی اگر پدید آورنده آن وجود نداشت به طور قطع بوجود نمی آمد و یا قابل ارتقاء و تکمیل از سوی دیگران نمی شد. (محمودی جیرکل، ۱۳۸۹، ص ۱۳)

۱-۱- حقوق مالکیت فکری از گذشته تا به حال

حقوق مالکیت معنوی در دو قرن اخیر در تمام جوامع بشری بخصوص کشورهای پیشرفته در حال گسترش بوده و این کشورها راز موفقیت و توسعه خود را در توجه به این حقوق دانسته و با توسعه همه جانبه آن چه در زمینه ایجاد قوانین کارآمد و هم در زمینه معرفی آن به افراد جامعه بخصوص صاحبان واقعی این حقوق و چه در بیمه ی آثار معنوی، موجبات پیشرفت علم و تکنولوژی، توسعه، تولید و تجارت و بهبود کیفیت آثار هنری، ادبی را فراهم کرده اند. بعنوان مثال کشور ژاپن از ابتدای صنعتی شدن در قرن نوزدهم قانون مالکیت معنوی را تصویب و اجرایی کرد، قوانین مربوط به مالکیت معنوی در کشورهای پیشرفته از جمله انگلستان، فرانسه و امریکا به گونه ای تهیه و تنظیم شده که منافع صاحبان این حق را در کنار منافع مخاطبین تضمین نموده و از طرفی کمک شایانی در پیشبرد تولید و تجارت را موجب شده است.

حقوق مالکیت صنعتی زمینه ایجاد ابتکار، نوآوری، خلاقیت و توسعه اقتصادی و سرمایه گذاری شده و یک رابطه بسیار کارآمد و موثر بین دارنده آن حق و استفاده کننده آن بوجود می آورد، به طوری که اشخاص ثالث نمی توانند تا مدت معینی بدون اجازه دارنده حق از آن استفاده کنند که این خود باعث تشویق مادی و معنوی برای صاحب ایده شده تا پیشرفت را سرعت داده و خالقان فکر و اندیشه به راحتی با اطمینان خاطر آثار خود را ارائه کرده و در دسترس همگان قرار دهند که آن نیز پیش زمینه اختراعات و نوآوری های دیگر را در آینده فراهم خواهد کرد. (پایگاه اینترنتی مالکیت های فکری و طرح های صنعتی کشور)

۱-۲- ویژگی های حقوق مالکیت های فکری

حقوق مالکیت های فکری دارای دو جنبه ی مالی و معنوی می باشد که جنبه ی مالی آن در کشور ما در گذشته مورد تردید قرار داشت و بیشتر جنبه ی معنوی آن برجستگی داشت که با مرور زمان جهت حمایت از تولید کنندگان آثار فکری، جنبه ی مالی آن نیز مورد شناسایی و حمایت قرار گرفت.

حقوق مالکیت فکری از جنبه ی مالی نیز دارای اوصافی می باشد از جمله قابلیت نقل و انتقال و قابلیت اسقاط و محدود بودن حمایت قانون از آنها که نقل و انتقال ممکن است به صورت اختیاری یا به موجب عقد بیع یا از طریق قرارداد نامعین یا از طریق صلح صورت بگیرد که هر کدام بسیار جای بحث دارد.

۱-۲-۱- آثار مورد حمایت (ماده ۲ قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان، هنرمندان)

الف - آثار نوشته: عبارت است از کتاب، رساله، جزوه و نمایش نامه، شعر، اثر موسیقی (پیش از اجرا و بر روی صفحه کاغذ) و همچنین ترجمه، اقتباس و تلخیص

ب - آثار سمعی و بصری

ج - آثار رادیویی و تلویزیونی

د - اثر سینمایی

ه - اثر موسیقی و صوتی

و - اثر تجسمی مثل مجسمه سازی، سفالگری، خوشنویسی، عکاسی، گرافیک، معماری و صنایع دستی

ز - اثر فنی که جنبه ابداع و ابتکار داشته باشد. مثل نرم افزارهای رایانه ای

۱-۲-۲- شرایط برخورداری آثار از حمایت قانون حقوق مؤلف

الف - اصالت (Originality) اصالت و ابتکار غیر از نو و جدید بودن است، حتی اگر اثری متأخر از دیگری باشد، اما به طور جداگانه و مستقل تهیه شده باشد، با این که تشابه های زیادی بین آن ها برقرار باشد هر دو مورد حمایت قرار می گیرند. البته نو و بی سابقه بودن از شرایط حمایت از آثار اختراعی می باشد.

ب - مشروعیت، مبنای قانونگذار این است که از منافع و مصالح اجتماع حمایت کند و اگر اثری مخالف با نظم عمومی و عفت و اخلاق عمومی باشد، از لحاظ شرعی و حقوق مالیت ندارد.

ج. شرایط دیگری نیز در بعضی موارد برای برخورداری از حمایت قانونی ذکر شده است که بیش تر مربوط به مرحله اجرای این حقوق می شود تا این که ناشی از ماهیت و ذات این حقوق باشد. مثل اعلان مشخصات روی هر نسخه همراه با علامت ثبت. (پایگاه اینترنتی مالکیت های فکری و طرح های صنعتی کشور)

۱-۲-۳- حقوق مادی مالکیت های فکری

ویژگی این حقوق، قابلیت انتقال اختیاری به غیر و محدودیت مدت آن هاست و شامل این بخش ها می شود:

الف - حق نشر و تکثیر:

به موجب این حق، پدیدآورنده به طور انحصاری حق نشر و تکثیر اثر خود را دارد. نشر و تکثیر با توجه به انواع گوناگونی آثار، متفاوت است و شامل ضبط مغناطیسی روی نوارهای کاست، صفحات موسیقی، نوارهای ویدئویی، چاپ، عکاسی، کلیشه، قالب ریزی، انتقال بر روی سی دی های رایانه ای و فضاهای اینترنتی می شود.

در حقوق انگلستان و امریکا تکیه اصلی حقوق مالکیت معنوی بر همین حق مادی است. ریشه این تفکر ناشی از این نگرش است که اساسا حقوق مؤلف از انتشار آن به دست می آید نه از خلق آن.

کپی رایت (Copy Right) در ترجمه، همان حق نشر و تکثیر است. اما در مفهوم واقعی، باید حق بهره برداری مادی ترجمه شود. اکنون با توسعه و تکامل مفهوم آن، تقریبا معادل حق مالکیت مؤلف معنا می شود، اما حق مالکیت مؤلف به مجموعه ای که شامل حقوق مادی و اخلاقی است، اطلاق می گردد و در کشورهایی مطرح می شود که به حقوق اخلاقی اهمیت می دهند.

ب - حق اجرا و عرضه و خواندن اثر برای عموم:

پدیدآورنده و یا کسی که اثر به او انتقال داده می شود، حق انحصاری اجرا و خواندن و عرضه آثار موسیقی و آثار نمایشی و مانند آن ها را دارد.

ج - حق ترجمه:

یعنی هیچ کس بدون اجازه پدید آورنده حق ترجمه اثر را ندارد.

د - حق پخش اثر از طریق صدا و تصویر:

پدیدآورنده و یا صاحب اثر، حق انحصاری پخش صدای موسیقی یا تصویر آثار تجسمی و ... را دارا می باشد.

ه - حق ضبط اثر و حق تهیه فیلم:

پدید آورنده و صاحبان آثار می توانند برای آثار خود، قطعه های تصویری در قالب فیلم یا تیزر بسازند.

و - حق تولید اثر سازگار یا حق تلفیق

ز - حق استفاده از پاداش و مزیت های ناشی از آن اثر

به طور کلی، حقوق مادی محدودیتی ندارد؛ بدین معنی که هر تعداد انتفاع مادی برای اثر وجود داشته باشد، منحصر به پدیدآورنده آن اثر است. چون پدید آورنده، منتفع و مالک اثر است. (لطیفی، فصلنامه معرفت، ۱۳۸۹، شماره ۵۳)

۱-۲-۴- حقوق اخلاقی (معنوی) مالکیت های فکری

این حقوق محدود به زمان و مکان نیست و غیرقابل انتقال به غیر است و شامل موارد ذیل می گردد:

الف - حق انتساب اثر به پدید آورنده:

این حق از قدیم در بین شعرا به شدت مورد توجه بوده است. غیر قابل انتقال بودن این حق بدین معنی است که حتی اگر پدید آورنده موافقت کند، نمی توان نام شخص دیگری را روی اثر نهاد. پدید آورنده این حق را دارد اثر را بی نام منتشر کند اما نمی تواند به نام کسی دیگر منتشر کند. از سوی دیگر این حق برای ورثه محفوظ است که از انتشار اثر بدون نام پدید آورنده جلوگیری کنند.

ب - حق حرمت و تمامیت اثر :

یعنی حق اعتراض به هرگونه تغییر یا اقدامی که موجب لطمه به حسن شهرت پدید آورنده شود. به عبارت دیگر، فقط پدید آورنده حق دارد در اثر خود تغییراتی صورتی دهد و بدون اجازه وی هرگونه تغییر و تحریف ممنوع است. در جریان یک دعوا در فرانسه، دادگاه این امکان را به پدید آورنده داد تا مؤلف یک کتاب درسی را، که به بهانه بی طرفی، کلمات مذهبی را از قطعه های منتخب آثار او حذف کرده بود، محکوم کند.

بدیهی است که این حق قابل واگذاری به غیر است. در بعضی موارد، منع هرگونه اصلاح و تغییر مغایر با هدف قانونگذار از حمایت حقوق ادبی و هنری است که به وسیله آن، راه را برای رشد و تعالی فرهنگ و تمدن بشری فراهم آورد. پس باید تنها تغییرات و اقداماتی ممنوع باشد که موجب لطمه به حسن شهرت و اعتبار صاحب اثر گردد.

ج - حق تصمیم گیری در مورد انتشار اثر :

هیچ شخصی نمی تواند پدیدآورنده را مجبور به انتشار اثر خود نماید، حتی طلبکاران نیز نمی توانند به منظور استیفای دین خود، اقدام به توقیف نسخه خطی و انتشار آن نمایند. (لطیفی، ۱۳۸۹، شماره ۵۳).

۲- بیمه حقوق مالکیت های فکری

بیمه مالکیت های فکری مانند سایر بیمه نامه ها دارای ارکان و شرایطی از قبیل موضوع و خطر مورد بیمه، نفع بیمه ای و قلمرو زمانی و مکانی پوشش بیمه ای است. اما این موضوع که آیا حقوق مالکیت های فکری قابل بیمه است یا نه مورد اختلاف است و از جهات گوناگون نیاز به بحث دارد. با کمک اصول کلی حقوقی می توان قابل بیمه بودن حقوق مالکیت فکری را تبیین کرد. در این فصل ابتدا به توضیحات مختصری از عقد بیمه می پردازیم.

۲-۱- ماهیت آن

۲-۱-۱- تعریف لغوی بیمه

از جهت لغوی، علامه دهخدا بیمه را برگرفته از زبان هندی می داند و بیمه را اینچنین تعریف می کند: ضمانت مخصوصی است از جان یا مال که در تمدن جدید رواج یافته است، اینطور که برای شخص یا مال، مبلغی به شرکت بیمه می دهند و در صورت اصابت خطر بر جان و مال، شرکت مبلغ معینی می دهد. (دهخدا، ۱۳۴۸، ص ۶۰۴)

فرهنگ معین نیز بیمه را چنین تعریف کرده است که بیمه علمی است که اشخاص با پرداخت وجهی، قراردادی منعقد کنند که چنانچه موضوع بیمه گذاشتند به نحوی از انحا در خطر افتد، شرکت بیمه از عهده خسارت برآید. (معین، فرهنگ معین، ص ۶۳۳)

۲-۱-۲- تعریف حقوقی بیمه

از منظر حقوقی (ماده ۱ قانون بیمه) بیمه را میتوان بدین شکل معرفی کرد:

بیمه عقدی است که به موجب آن یک طرف تعهد می کند در ازای پرداخت وجه یا جوهی از طرف دیگر در صورت وقوع یا بروز حادثه، خسارت وارد بر او را جبران نموده و یا وجه معینی را پرداخت نماید.

متعهد را بیمه گر، طرف تعهد را بیمه گذار، وجهی را که بیمه گذار به بیمه گر می پردازد را حق بیمه و آنچه را که بیمه می شود موضوع بیمه می نامند. هدف اصلی عقد بیمه، مقابله با اتفاق و واگذار نکردن امور به شانس و قسمت است. بیمه گذار برای فرار از اتفاق و بد شانس به بیمه روی می آورد. بیمه همانند دریچه ای است جهت ورود به جایگاهی امن و مطمئن تا افرادی را که در معرض حادثه و ریسک خاص قرار دارند، سازماندهی شوند تا از محل حق بیمه های اشخاص، از آنها رفع خسارت شود. (بابایی، ۱۳۸۲، ص ۲۰)

۲-۲- تشریح و تبیین بیمه حقوق مالکیت فکری

این نوع بیمه نامه که کاملاً نوین و جدید می باشد، لازمه پیشرفت آثار فکری، صنعتی و فناوری می باشد و نوعی اطمینان خاطر و محیط امن ذهنی برای صاحبان آثار فکری فراهم می کند که در عمل خطرات وارده به آفرینه های فکری را که موجب ورود خسارت به دارندگان و بهره برداران یا اشخاص ثالث می شود، تحت پوشش قرار داده و خسارات وارده را جبران می نماید.

۲-۲-۱- مورد بیمه مالکیت فکری

زمانی که در قرارداد بیمه های تجاری از «مورد بیمه» صحبت می شود، منظور ترکیبی از موضوع قرارداد بیمه و خطرات تحت پوشش می باشد. همچنین ماده ۴ قانون بیمه، هر مالی را که دارای مالیت عقلایی باشد را شایسته آن می داند که موضوع بیمه انتخاب شود. منظور از موضوع بیمه، هر آن چیزی (اعم از مال به صورت عین یا منفعت و ...) است که تحت پوشش بیمه ای قرار می گیرد و بیمه گر خسارات وارده به آن را جبران می نماید. خطر موضوع بیمه که گاه در اصطلاح حقوقی از آن به حادثه تعبیر می شود، همان اتفاق یا اتفاقات احتمالی است که با رخ دادن آنها، تعهد بیمه گر به جبران خسارت را منجر می سازد. (صادقی، ۱۳۸۴، ص ۴۱)

۲-۲-۲- موضوع بیمه مالکیت فکری

همراه با به میان آمدن حقوق مالکیت فکری، مسائل جدیدی مطرح شد که حقوقدانان را با چالش های مختلفی روبرو کرد. علت عمده این چالش ها، ناملموس و غیر عینی بودن آثار فکری است. عقد بیمه به قابل بیمه بودن مالکیت های فکری، پاسخ مثبت می دهد. طبیعتاً عقد بیمه قراردادی است برای جبران خسارات وارده به بیمه گذار و همین که موضوع بیمه مال و ارزشمند محسوب شود می تواند تحت پوشش بیمه ای قرار بگیرد. همانطور که گفته شد آثار فکری در زمره حقوق مالی است و ماده ۴ قانون بیمه، هر حق مالی را شایسته آن می داند که موضوع بیمه قرار گیرد. (حبیبی، بررسی ارکان قرارداد بیمه مالکیت فکری، ۱۳۹۱)

اموال فکری به ادبی - هنری و صنعتی تقسیم می شود؛ آثار ادبی - هنری همچون آثار صنعتی دارای ارزش و اعتبار می باشد و در برخی کشورهای غربی بیمه می شوند، در کشور ما در حال حاضر به دلیل دشواری محاسبه خسارت وارده و تعداد بسیار بالای نقض آثار ادبی هنری امکان بیمه وجود ندارد.

به نظر می رسد در این زمینه می توان با بیمه کردن آثار ادبی - هنری در داخل کشور، امتیازی ایجاد شود جهت میل بیشتر هنرمندان به ثبت آثارشان در داخل کشور تا از آثارشان در داخل کشور استفاده شود و همچنین از فرار مغزها و به تبع آن خروج ایده ها از داخل کشور جلوگیری شود اما نظر نویسندگان و اهالی فن این است که امکان ثبت این آثار در کشور وجود ندارد اما این امر ناممکن نیست و جهت حمایت از هنرمندان و آثارشان باید شرایط لازم جهت بیمه کردن آثارشان فراهم آید.

اما مالکیت های صنعتی از جمله حق اختراع، طرح صنعتی، علامت تجاری و نرم افزارها قابل بیمه هستند. گذشته از اینکه ارزش اقتصادی و تجاری آنها ثابت شده است با مقتضای بیمه های تجاری نیز هماهنگ است. به جهت کسب حمایت قانونی، آفرینه های صنعتی بر خلاف آفرینه های ادبی - هنری، مستلزم ثبت در اداره ثبت اختراعات می باشند. شرکت های بیمه در صورتی برای متقاضیان پوشش بیمه ای بیمه نامه صادر می کند که گواهی ثبت اختراع یا طرح یا علامت و یا نرم افزار از سوی آنان ارائه شود. ملاک جهت بیمه، ثبت اثر و اثبات ذی حقی شخص است.

۲-۲-۳- خطر در بیمه مالکیت فکری

برای شرکت یا موسسه ای که در پی تجاری سازی حقوق مالکیت فکری، به ویژه اختراع و طرح های صنعتی می باشد؛ ممکن است خطرات زیر وجود داشته باشد:

الف - شرکت ها معمولاً نسبت به حقوق مالکیت فکری که در پی تجاری سازی هستند، مالکیت یا کنترل موثری ندارند. این امر نه تنها موجب جلوگیری از پیشرفت در آن موضوع تجاری خواهد شد، بلکه ممکن است باعث از بین رفتن و ایجاد ضرر برای آن موضوع تجاری شود.

ب - کوتاهی در ثبت حقوق مالکیت فکری می تواند یکی از خطراتی باشد که شرکت سرمایه گذار را تهدید می کند. خطر عدم اقدام برای تجدید ثبت و تمدید مهلت اعتبار حق اختراع نیز می تواند از موارد مشکل ساز برای شرکت سرمایه گذار باشد.

پ - ادعای حق از سوی اشخاص ثالث نسبت به حقوق مالکیت معنوی که شرکت در پی تجاری سازی آنهاست و همچنین طرح دعوا علیه این شرکت نیز یکی از خطرهایی است که ممکن نیست موجب ورود خسارت مادی و معنوی برای شرکت سرمایه گذار گردد، بلکه موجب لطمه شدید به اعتبار و شهرت تجاری شرکت نیز خواهد بود. حتی این امر می تواند شرکت را از سرمایه گذاری منصرف کند.

ت - ممکن است در روند بهره برداری از آثار فکری، شرکت بهره بردار یا دارنده حق فکری با نقض حقوق خویش توسط دیگران روبرو شود.

ج - مسئولیت مدنی مخترع یا بهره بردار حق فکری لزوماً خارج از قرارداد محقق نمی شود، بلکه ممکن است عدم رعایت تعهدات قراردادی آنان به مسئولیت جبران خسارت وارده بینجامد که اساساً به نقض حقوق دارنده حق فکری منجر می شود. (حبیبی، بررسی ارکان قرارداد بیمه مالکیت فکری، ۱۳۹۱)

۳-۲- خطرات قابل بیمه در مالکیت فکری

با توجه به اصول کلی حقوقی و اصول حاکم بر عقد بیمه، خطراتی در حقوق مالکیت های فکری قابلیت بیمه شدن را دارند که دارای ویژگی های زیر باشند:

الف - خطر باید میان قشر بزرگی از افراد جامعه مشترک باشد. در غیر این صورت بیمه کردن آن خطر برای بیمه گر زبان آور است. البته در ابتدای پیدایش مالکیت های فکری، به علت محدود بودن اختراعات، بیمه کردن اموال فکری ممکن نبود. امروزه با گسترش اختراعات، گروه وسیعی از افراد در معرض ورود خسارت قرار داشته و از این جهت مانعی بر سر راه بیمه آنها قرار ندارد.

ب - خطر باید در زمان مشخص، مکان مشخص و از یک سبب مشخص واقع گردد. خطرات وارده به حقوق فکری نیز اصولاً از سببی معلوم و در زمان و مکانی مشخص به بار می آید. و این اسباب در زمینه های مختلف معین شده است.

پ - خطر باید جنبه احتمالی و غیر متقربه داشته و دست کم از کنترل بیمه گذار خارج باشد.

ت - حق بیمه ای که در ازای تعهد بیمه گر پرداخت می شود بایستی مناسب و قابل پرداخت باشد. یعنی چنانچه اگر شدت و مقیاس خطر موضوع قرارداد به اندازه ای زیاد باشد که کمتر کسی حاضر به پرداخت حق بیمه آن باشد، چنین خطری قابل بیمه شدن نیست. (بابایی، ۱۳۸۶، ص ۴۵)

۱-۳-۲- بیمه دفاعی

اگر موضوع بیمه خطر اقامه دعوی نقض علیه بیمه گذار باشد و در حقیقت، خطر مسئولیت مدنی بیمه گذار به دلیل نقض باشد، در این حالت بیمه مالکیت فکری، بیمه دفاعی نامیده می شود.

بعنوان مثال، شرکتی که برای کسب اعطای مجوز بهره برداری جهت تولید و توزیع گسترده محصولات صنعتی با یک مخترع و یا صاحب حق اختراع قراردادی منعقد می کند، به دنبال آن است که با اطمینان خاطر و فارغ از احتمال طرح دعوی نقض از سوی اشخاص ثالث به انجام موضوع قرارداد اعطای مجوز بهره برداری مبادرت ورزد. در این بیمه نامه، در صورت طرح دعوا علیه بیمه گذار، بیمه گر مکلف است هزینه های دفاع در مقابل دفاع از قبیل دستمزد کارشناس، حق الوکاله وکیل، و... را پرداخت نماید. به علاوه در صورت توافق طرفین، این بیمه گر است که باید به دفاع از دعوا پرداخته و اداره دادرسی را به عهده بگیرد.

۲-۳-۲- بیمه تهاجمی

در صورتی که موضوع بیمه، تعقیب ناقضان حقوق فکری بیمه گذار باشد، بیمه مالکیت فکری به بیمه تهاجمی شهرت پیدا می کند. در این حالت از آنجا که اقامه دعوا (خواه حقوقی یا کیفری) مستلزم صرف هزینه دادرسی بسیار است که گاه از توان یک مخترع نوپا خارج است و حتی شرکت های تجاری نیز قادر به پرداخت آن نیستند. دارنده و یا بهره بردار حقوق فکری می تواند با بیمه کردن اموال فکری خود، هزینه های تعقیب ناقضان را از بیمه گر دریافت نماید.

این نوع بیمه نامه می تواند به جای پرداخت هزینه تعقیب دعوا، نفس اقامه و تعقیب دعوا را بر عهده بیمه گر قرار دهد. (حبیبی، بررسی ارکان قرارداد بیمه مالکیت فکری، ۱۳۹۱)

۳-۳-۲- بیمه حمایت اموال فکری

دارنده حقوق فکری و یا شرکتی که در صدد تجاری سازی اختراع دیگران و یا خود می باشد می تواند به بیمه نمودن اموال فکری خود به معنای حقیقی اقدام کند. بعنوان مثال در صورتی که در اثر حکم دادگاه، اموال فکری متعلق به بیمه گذار ابطال شود، خسارات ناشی از تحقیقات و توسعه بیمه گذار را به علاوه از دست دادن مال مزبور جبران می نماید. خطر موضوع این نوع بیمه نامه، ابطال و اعلام بی اعتباری آفرینه فکری به حکم دادگاه است.

۴-۳-۲- دارنده نفع بیمه ای در بیمه مالکیت فکری

در این مبحث در رابطه با این موضوع بحث می شود که چه کسانی می توانند به انعقاد بیمه نامه خطرات مالکیت فکری اقدام نمایند. مسلماً بیمه گذار باید شخصی باشد که در موضوع قرارداد بیمه، دارای نفعی باشد. کسی که از وجود و بقای موضوع قرارداد بیمه منتفع

شود و در هنگام بروز حادثه یا تلف شدن مال متحمل خسارت گردد و بتواند با گرفتن غرامت بیمه ای خسارت خود را جبران کند. (گودرزی، ۱۳۸۵، ص ۴۵)

اولین شخصی که به عنوان دارنده نفع بیمه ای به ذهن انسان می رسد، شخص پدید آورنده اثر فکری است. البته همیشه اینطور نیست که پدید آورنده آثار را برای خودش ایجاد کند، بلکه ممکن است به موجب توافق با اشخاص دیگر صورت گیرد از جمله موارد ذیل:

الف - گاهی چند مخترع با همکاری یکدیگر اختراعی را بوجود می آورند که چون مالکان مشاع در اثر پدید آمده ذی نفع بوده و طبیعتاً به صورت جمعی ذی نفع می باشند.

ب - گاهی مخترع طی قرارداد کار (رابطه ی استخدامی) با شرکتی در این زمینه برای کارفرما، کار می کند و با استفاده از امکانات کارفرما، آن را پدید می آورد. در این مورد شخص کارفرما دارای نفع بیمه ای می باشد.

ج - گاهی شخص طی یک قراردادی، بدون آنکه رابطه استخدامی داشته باشد، طبق قرارداد سفارشی که با آن شرکت منعقد می کند اثر فکری را برای شرکت خلق می کند. در این مورد نیز شخصی که آفرینه فکری به سفارش او ایجاد شده یا به او منتقل شده است مالک و ذی نفع محسوب می شود.

د - گاهی شخصی اثری را ایجاد می کند و پس از اخذ گواهینامه ثبت اختراع، آن را به دیگری واگذار می کند و عمل حقوقی انتقال در اداره مالکیت صنعتی ثبت می شود. در این مورد نیز شخصی که آفرینه فکری به او منتقل شده است مالک و ذی نفع محسوب می شود.

ذ - گاهی نیز پدید آورنده یا منتقل علیه فکری با شخص سرمایه گذار جهت تجاری سازی اثر و تولید و عرضه گسترده آن محصولات قرارداد منعقد می نماید و نسبت به انتقال امتیازات لازم اقدام می کند. در این مورد هم شخصی که اقدام به تجاری سازی نموده، دارای نفع بیمه ای است. (گودرزی، ۱۳۸۵، ص ۴۵)

۴-۲- محدوده زمانی قرارداد بیمه مالکیت فکری

بر اساس اصول حاکم بر حقوق بیمه، طرفین متعهد به زمان تعیین شده در قرارداد می باشند و تعهدشان تابع مدت اعتبار قرارداد بیمه است. اموال فکری برخلاف سایر اقسام مالکیت محدود به مدت و موقتی اند و حمایت قانونگذار پس از گذشت زمانی معین به پایان می رسد. با انقضای مدت اعتبار آفرینه فکری حقوق انحصاری مالک یا پدید آورنده خاتمه می یابد و از آن زمان ورود خسارت به مالک با عنوان نقص متصور نیست.

البته موضوع بیمه در این زمان باید مالیت داشته باشد؛ چنانچه اگر موضوع بیمه در جریان مدت قرارداد از مالیت بیفتد یا در زمان عقد از مالیت برخوردار نباشد، عقد به جهت فقدان موضوع باطل است. همچنین می توان گفت با انقضای مدت اعتبار گواهینامه ثبت اختراع، علامت تجاری و طرح صنعتی نه دیگر موضوعی باقی می ماند و نه دیگر خطری نسبت به موضوع بیمه قابل تصور است. (ماده ۱۶ قانون ثبت اختراعات)

۵-۲- محدوده مکانی قرارداد بیمه مالکیت فکری

تعهد بیمه گر به جبران خسارت منوط به آن است که خطر موضوع قرارداد بیمه در قلمرو مکانی مندرج در بیمه نامه رخ داده باشد. در مورد محدوده مکانی بیمه مالکیت فکری باید به توافق میان بیمه گر و بیمه گذار توجه کرد. ممکن است کشور یا منطقه خاصی بعنوان محدوده حاکم بر بیمه نامه تعیین شود همچنین در صورتی که ثبت اختراع بین المللی باشد، جبران کامل خسارت بیمه گذار مستلزم آن است که قلمرو قرارداد بیمه نیز شامل تمام کشور باشد. (حبیبی، بررسی ارکان قرارداد بیمه مالکیت فکری، ۱۳۹۱)

در صورتی که اموال فکری به اینترنت وارد شوند و به عبارتی، نقض حقوق فکری بیمه گذار در فضای مجازی رخ دهد، قلمرو بیمه نامه مالکیت فکری محدود به یک کشور معین نخواهد بود، زیرا اینترنت ماهیت جهانی دارد و پوشش بیمه مالکیت فکری به ناچار جهانی خواهد بود. اگر شرکتی بخواهد اموال فکری خود را در فضای مجازی اینترنت عرضه کند، باید از جهانی بودن قلمرو وقوع خطر مطمئن باشد، در غیر این صورت خسارت وی جبران نشده باقی خواهد داشت. به منظور پوشش خطرات اینترنتی مالکیت فکری که عملاً نمی توان هیچ نقطه معینی را برای مکان وقوع عمل موجد نقض و خسارت شناسایی نمود، بیمه نامه های ویژه نیز طراحی شده است که با پرداخت حق بیمه ای بیشتر خطرات مربوطه را در سطح جهانی پوشش می دهد. این نوع بیمه نامه که به بیمه فضای مجازی شهرت یافته است، علاوه بر خطرات ویژه مالکیت فکری، هرگونه خسارت وارده به سخت افزار و نرم افزارها را که از ویروس ها و حمله هکرهای رایانه ای ناشی شده باشد، پوشش می دهد و یک پوشش بیمه ای عام به شمار می آید.

نتیجه گیری

به مرور زمان با پیشرفت علم و فناوری و فزونی تاثیرات آثار فکری بر علم و فناوری، نیاز به پشتوانه محکم و یک حامی کارآمد، کاملاً احساس می شود. بیمه باید وارد حیطه حقوق مالکیت فکری شود تا با قوانین کارآمد و عادلانه، از آثار فکری پدیدآورندگان و مخترعان حمایت کنند. بیمه مالکیت فکری قراردادی است که خطرات وارده به آفرینه های فکری را که موجب ورود خسارت به دارندگان و بهره برداران آنها یا اشخاص ثالث می شود تحت پوشش قرار داده و خسارات وارده را جبران می نماید. همچنین به نظر می رسد می توان آفرینه های ادبی هنری و صنعتی را در کشور قابل بیمه دانست، امید است که جهت حمایت از مخترعان و مولفان آثار فکری این حمایت عملی تا پشتوانه ای جهت پیشرفت نامبردگان شود.

تبیین و تحلیل ارکان قرارداد بیمه مالکیت فکری امری ضروری است. شرکت های بیمه برای ارزیابی توانایی پرداخت حق بیمه از سوی بیمه گذار و نیز مسائل مربوط به جبران خسارت، شرکت های تجاری را که اصولاً به تجاری سازی اختراعات و آفرینه های موضوع مالکیت صنعتی مبادرت می ورزند بر سایر بیمه گذاران ترجیح می دهند. در مورد رکن نفع بیمه ای بیمه گذار، می توان تمام کسانی را که در اثر فکری به نحوی دارای حق (اعم از خلق، مالکیت، انتفاع و بهره برداری) هستند یا جهت خلق آفرینه فکری و تولید انبوه آن سرمایه گذاری نموده اند، دارای نفع بیمه ای در آن خصوص دانست.

علاوه بر این در زمینه «بیمه های مالکیت های فکری دفاعی» می توان هر کسی را که به اقتضای فعالیت خود با اموال فکری سر و کار دارد و ممکن است در دنیای واقعی یا فضای مجازی حقوق فکری دیگران را نقض نماید (از قبیل ارائه دهندگان خدمات اینترنتی و شرکت های تبلیغاتی) دارنده نفع بیمه ای به شمار آورد.

منابع و مراجع

- [۱] اصغری آقمشهدی، فخرالدین، درآمدی بر حقوق مالکیت فکری، انتشارات دانشگاه مازندران، ۱۳۹۱
- [۲] میر حسینی، سید حسن، حقوق اختراعات، نشر میزان، ۱۳۸۷
- [۳] گودرزی، حجت الله، اصول قراردادهای بیمه، انتشارات صادق نیا، ۱۳۸۵
- [۴] جعفری لنگرودی، محمد جعفر، تریمونولوژی، انتشارات گنج دانش، ۱۳۷۰
- [۵] نیاوردی، سعیدی، بیمه حقوق مالکیت فکری، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، ۱۳۸۷
- [۶] حبیبیا سعید، اشراقی آرانی مجتبی، بررسی ارکان قرارداد بیمه مالکیت فکری، مجله علمی حقوق خصوصی، دانشگاه تهران، ۱۳۹۱
- [۷] حبیبیا، سعید، تقریرات واحد درسی، ضمانت اجرای حقوق مالکیت فکری، دانشگاه تهران، ۱۳۸۹
- [۸] لطیفی، مهدی، فصلنامه معرفت، ۱۳۸۹، شماره ۵۳

[9] <http://iripo.ssaa.ir/default.aspx?tabid=3255>

[10] <http://iripo.ssaa.ir/Default.aspx?tabid=3629>

[11] <http://www.hawzah.net/fa/Article/View/87640>